

TA'LIMDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Oybek Ne'matov Erkin o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagoglar tomonidan ta'limda muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash haqida ayrim ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, ko'nikma, pedagogik muammo, muammoli vaziyat, muammoli vaziyat metodi, muammoli ta'lim.

Annotation: This article presents some information about the use of problematic educational technologies in education by pedagogues.

Keywords: education, training, skill, pedagogical problem, problem situation, problem situation method, problem education.

Ma'lumki, bugun barcha davlatlar ta'limga imkon qadar ko'p yangilik kiritishga intilmoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Yangiliklar kelajak uchun uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg'otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim.

Muammoli ta'limning mohiyatini o'qituvchi (pedagog) tomonidan o'quvchi-talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Muammoli ta'limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq:

1. O'quv materialini muammolashtirish.
2. O'quvchi-talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish.
3. Ta'lim jarayonini o'yin, mehnat faoliyati bilan uyg'unlashtirish.
4. O'qituvchi (pedagog) tomonidan muammoli metodlardan o'z o'rnida samarali foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish.
5. Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda o'quvchi-talabalarga bayon etish.

J.Dyui muammoli ta'lim asosi sifatida quyidagi yo'nalishlarni belgilagan: ijtimoiy; konstruktiv; badiiy ifodaviy; ilmiy-tadqiqot.

Muallif ko'rsatilgan yo'nalishlarda ta'limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalangan: so'z; san'at asarlari; texnik qurilmalar; o'yinlar; mehnat.

Muammoli ta'lim turlari (M.N.Skatkin):

1. Bilimlarni muammoli bayon qilish (muammoli ma'ruza).
2. Muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg'ulot).
3. Kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba).

Muammoning tarkibiy qismlari:

- 1) ma'lum bilimlar;
- 2) noma'lum bilimlar;
- 3) mavjud tajriba.

Muammoli o'qitish jarayonida o'quvchining mustaqillik roli reproduktiv o'quv usullariga solishtirib qaraganda ancha samarali bo'ladi. Bu turdagi o'qitishning maqsadi o'quvchilar bilan ishlash jarayonida ta'lim-tarbiya masalalari, muammo va savollariga javob qidirish, ularni hal etish yo'llari bilan yangi bilimlarni o'zlashtirishni, o'quvchilar o'quv faoliyatida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va hal etish bo'yicha o'qituvchi (pedagog)lar ularda qiziqish uyg'ota olishidan iborat.

Mohiyatiga ko'ra muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi hamda o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. O'qitishda muammoli vaziyat shunchaki "fikr yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas, balki u bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog'liq bo'lmasligi mumkin, ya'ni yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda o'quvchi mashaqqat talab qilgan tushuncha yoki faktning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- o'quvchi-talabaga notanish bo'lgan faktning mavjud bo'lishi;
- vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi.

Muammoli ta'limda pedagogik muammolarni yechish usullari va muammoni qo'yish bosqichlari.

Muammoli vaziyatlarni hal etishda o'qituvchi (pedagog) o'quvchilar faoliyatini fikr yuritishning mantiqiy operatsiyalari-tahlil, sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish, tasniflash va xulosa yasashga yo'naltiradi. Bu kabi vaziyatlardan o'quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilishda foydalanish mumkin.

Odatda muammoli vaziyatlar tizimi muvaffaqiyatli yaratilgan hollarda mazkur mavzuni muammoli dars shaklida o'tish tavsiya etiladi. O'qitish jarayoniga muammoli darslarni qo'llash uchun o'qituvchi (pedagog) quyidagi masalalarni hal qilishi kerak bo'ladi:

- o'quv dasturi bo'yicha qaysi mavzularni muammoli dars shaklida o'tish mumkinligini;

- mavzu matnidagi masalalar bo'yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, sistemalilik, mantiqiylik, ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilishi;

- o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta'minlaydigan vosita va usullarni aniqlashi, ulardan o'z o'rnida va samarali foydalanish yo'llarini belgilashi zarur.

O'qituvchi o'rganilayotgan bob va mavzularning didaktik maqsadi, ta'lim mazmunidan kelib chiqqan holda yuqori samara beradigan mashg'ulot turini belgilaydi, va uni amalga oshirishni rejalashtiradi.

Pedagogik muammo – hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma'lum bo'lgan pedagogik xarakterdagi masala.

Muammoni qo'yish quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Muammoni izlash.
2. Muammoni qo'yish.
3. Muammoni hal qilish.

Ta'lim jarayonida muammoni qo'yish bir necha sathda kechadi. Ular:

Muammoni qo'yish sathlari

1-sath	O'qituvchi muammoni qo'yadi va o'quvchilarni uni hal qilishga yo'naltiradi
2-sath	O'qituvchi muammoli vaziyatni bayon qiladi va o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda muammoni shakllantiradi
3-sath	O'qituvchi muammoni qo'rsatib bermaydi, balki unga o'quvchilarni ro'para qiladi. O'quvchilar muammoni anglagan

holda uni o'zlari shakllantirib, muammoni yechish usullarini tahlil qiladi
--

Muammoli vaziyat – o'quchilarning ma'lum topshiriqlarni bajarish (masalani yechish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog'liq ruhiy holati bo'lib, u hal etilayotgan masala bilan bog'liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish bosqichlari:

1. Muammoli vaziyatni yaratish.
2. Vaziyatni tahlil qilish asosida muammoni qo'yish.
3. Farazlarni ilgari surish.
4. Yechimni tekshirish.

Pedagogikada muammoli vaziyat metodi ham qo'llaniladi.

Muammoli vaziyat metodi – o'quvchilarni muammoli vaziyatga to'qnash kelishini ta'minlash asosida ularning bilish faoliyatini faollashtirishga asoslanadigan yo'l. Metodning mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning yechimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyat metodi qo'llanilganda o'quvchilarning faoliyatlari quyidagi tizim asosida tashkil etiladi: Muammoli vaziyat, Yechimning usul va vositalarini tanlash, Xarakatlarni rejalashtirish, Axborotlarni izlash, Loyihaning taqdimoti va himoyasi, Yangi muammolarni bashoratlash

Muammoli ma'ruza – o'qituvchi tomonidan o'quvchini muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo'naltirish orqali unda bilish faolliyatini oshirishga yo'naltirilgan ma'ruza

Muammoli ta'limning barcha turlari bo'yicha tashkil etiladigan o'quv jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasi qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda muammoli ta'lim texnologiyasi – o'quvchilarda ijodiy izlanish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan ta'lim texnologiyalari hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
2. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

3. <http://ziyonet.uz>. <http://www.tdpu.uz>.